

Käynti Omskin alueella Siperiassa kesällä 1992

Olavi Granö

Kirjoitus on omistettu Professori Olavi Koivukankaalle hänen jättäessään luomansa Siirtolaisuusinstituutin johtajan tehtävät. Kiitoksin siirtolaisuuden ja sen tutkimuksen hyväksi tehdystä arvokkaasta työstä.

Suomen televisio järjesti kesäkuussa 1992 matkan Omskiin ja sen ympäristöön tarkoituksena kuvata mahdollisesti vielä jäljellä olevia suomalaiskyliä ja niiden asukkaita, jotka vallankumouksesta lähtien olivat jääneet eristyksiin. Minulle tarjottiin mahdollisuus osallistua matkaan yhdessä Siperian historian tutkijan fil. tri Alpo Juntusen kanssa. Näin pääsin ensimmäisen kerran käymään sillä alueella, jossa isoisäni Johannes Granö ja hänen jälkeensä setäni Paavo Granö oli toiminut siellä pitkään Siperian suomalaisten pappina. Siten myös isäni Johannes Gabriel (Kaapo) Granö oli elänyt lapsuutensa Omskissa ja myöhemmin sieltä käsin tehnyt tutkimusmatkansa Mongoliaan ja Altaille.

Olimme lähes ensimmäisiä ulkomaalaisia 75 vuotta suljettuna olleessa kaupungissa. Omsk oli tänä aikana paisunut 150 000 asukkaan kaupungista miljoonakaupungiksi. Seminaari oli muuttunut yliopistoksi. Maineikas kadettikoulu, nykyisin Kansallisen Puolustuksen Akatemia, ja Länsi-Siperian Maantieteellinen seura olivat yhä toiminnassa. Seurassa oli käyntini aikana järjestetty tilaisuus, jossa käsiteltiin isoisäni toimintaa Omskin alueella ja isääni Siperian tutkijana.

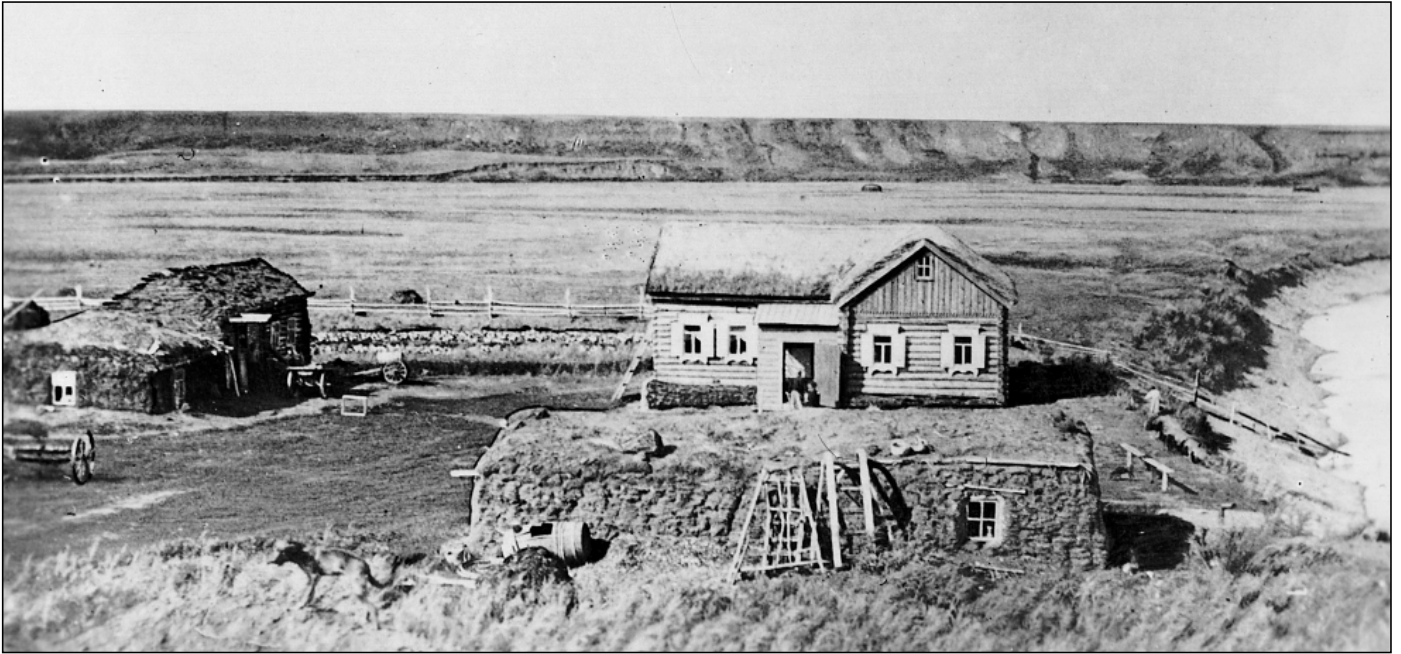
Kirjoittaja on akateemikko Olavi Granö, Siirtolaisuusinstituutin valtuuskunnan kunniapuheenjohtaja.

Nikolski Prospekt -kadun, entisen Varlamovskaja-kadun loppupää oli vielä jäljellä hyvin säilyneenä puutalomiljööenä. Sieltä rehevien poppelien varjosta löytyi vanha suomalainen pappila, hyvin tunnistettavissa vuosisadan alussa otetusta valokuvasta (kuva 1.). Naapurissa asuneen, Viroon 1921 muuttaneen, Anders Valsin kolmesta talosta oli keskimmainen purettu. Niin oli käynyt 1980-luvulla myös isäni 1913 rakennuttamalle talolle pappilan pihalla, jossa vain pe-

Kuva 1. Varlamovskaja-katua Omskissa 1910-luvulla. Vasemmalla suomalaisena pappilana 1902–18 toiminut talo, jonka Johannes Granö omisti 1902–13; sen jälkeen hänen poikansa Paavo Granö vuoteen 1919, jolloin talo siirrettiin bolševikeille, ensimmäisenä asukkaana Suomesta paennut punakaartilaispäällikkö Heikki Kaljunen. Pappilasta oikealle on virolaissyntyisen kiinteistöurakoitsija Valsin kolme taloa, joista keskimmainen on myöhemmin purettu. Valokuvannut J.G.Granö 1915. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, J.G.Granön kokoelma.

rustan tiiliskivet olivat jäljellä pinottuina. Saimme tietää, että Omskin kaupungin tarkoituksena on suojella kyseinen puutalokortteli sekä entisöidä pappila Omskin alueen suomalaisten kulttuurikeskukseksi. Suunnitelmaa ei kuitenkaan ole toteutettu. Myös papin maatilan paikka Rostovkan kylässä Om-joen varrella, 16 km Omskin kaupungista, löytyi vanhan valokuvan (kuva 2.) perusteella. Päärakennus oli kuitenkin purettu.

Kuva 2. Suomalaisen papin maatila ("saimika") Rostovkan kylässä Barraba-arolla 13 km Omskista itään Omjoen varrella. Kuvassa näkyvä olkikattoinen talo on juuri rakennettu, jota ennen asuttiin siperialaiseen tapaan turvemajassa (etualalla). Valokuvannut J.G.Granö 1904. SKS, J.G.Granön kokoelma.

Isoisäni oli muuttanut perheineen 1885 Omskiin Siperiassa asuvien suomalaisten rangaistusvankien ja näiden jälkeläisten sekä eri aikoina Suomesta ja Inkeristä tulleiden siirtolaisten papiksi. Virkakausi oli kestänyt kuusi vuotta. Hän palasi uudestaan tähän tehtävään 1902 ja toimi siinä kuolemaansa 1913 asti, jonka jälkeen setäni Paavo Granö oli siellä pappina vallankumoukseen saakka. Hän pääsi perheineen siirtymään Suomeen vasta 1921.

Isäni piti Omskin pappilaa tukikohtanaan tehdessään kolme pitkää tutkimusmatkaa Mongoliaan 1906, 1907 ja 1909. Näillä matkoillaan hänellä oli apulaisinaan Siperiassa asuvia suomalaisia ja virolaisia. Minua kiinnosti saada tietoja nimenomaan heidän myöhemmistä vaiheistaan.

Näiden isäni matkatovereiden, Elias Saaren ja Tapani Unkurin elämänvaiheet selvisivät siellä tapaamieni sukulaisten kertomuksista. Elias Saari (Ilja Ivanov), ensimmäisen ja vaikeimman matkan seuralainen, tunsikin laajalti Siperiaa, sillä hän oli toiminut pitkään kullanhuuhtojana Sajanin vuorten rinteillä. Hänen isänsä Matti Saari, Granön perheen läheinen ystävä, oli lähtöisin inkeriläisten siirtolaisten jo 1802 perustamasta Ryzkovan kylästä yli 200 km Omskista luoteeseen. Matti Saari oli muuttanut pois kotikylästään ja rakentanut talonsa noin 100 kilometrin päähän

Omskista itään vievän junaradan varteen lähelle Omsiirtolaa, jossa asui paljon suomalaisia ja virolaisia. Elias asui vuoden 1906 Mongolian matkan jälkeen tässä Saaren (Ivanovkan) kylässä veljensä, siirtolan rautatieaseman, Kolonijan, apulaisasemapäällikön Johannes Saaren naapuritalossa ja kuoli naimattomana 1933 lähes 80 vuoden ikäisenä ennen Stalinin ajan, vuonna 1937 alkaneita pahimpia vainoja. Talot olivat siellä käydessäni vielä jäljellä. Johannes kuoli jo 1920 ja hänen hautakivensä löysin suvun alkuperäisen kotikylän Ryzkovan hautausmaalta. Siellä käydessäni tapasin kaksi vanhaa naista, jotka molemmat osasivat vanhahtavaa suomea, jossa oli joukossa paljon viron- ja venäjänkielisiä sanoja. Keskustellessamme kävi ilmi, että heidän käsityksensä mukaan Suomi ei ollut erillinen valtio, vaan osa Ruotsia. Ryzkovan siirtola oli nimittäin muodostunut jo 1802, jolloin Suomi tosiaan vielä oli osa Ruotsin valtakuntaa. Sain tietää, että Johannes Saaren (Ivanov) ja hänen muiden veljiensä jälkeläisiä asuu sekä Omskin ympäristössä että muualla Venäjällä.

Tapani (Stepan) Unkuri, isäni matkakumppani 1909, oli Ylihärmästä taposta tuomittuna Siperiaan lähetetyn Matti Unkurin poika. Matti Unkuri oli raijannut 1898 uudistalonsa eräiden muiden suomalaisten mukana Omskin pohjoispuolelle asumattomalle

Kuva 3. Matti Unkurin talo Bugenen siirtolassa. Oikealla Unkuri emäntineen. Taloa, joka on huonokuntoisena edelleen olemassa, ollaan Olavi Koivukankaan toimesta siirtämässä Suomeen siirtolaismuseoalueelle Seinäjoelle. Valokuvannut J.G.Granö 1904. SKS, J.G.Granön kokoelma.

seudulle, lähelle Bugenen (nykynimeltään Finнын) kylää. Matti eli siellä ahkeralla työllä varakkuutensa hankkineena monilapsisen perheen isänä. Tämä alue oli käyntini aikaan lähes autioitunut. Matti Unkurin talo (kuva 3) on edelleenkin olemassa, tosin huonossa kunnossa.

Juuri tätä taloa ollaan siirtämässä Suomeen Siirtolaisuusinstituutin museoalueelle Seinäjoelle. Tällaisen operaation voisi ajatella olevan nykyvenäjän monimutkaisen byrokratian takia lähes ylivoimaisen tehtävän jopa Olavi Koivukankaalle, joka vuosien mittaan on saanut tarmokkaalla toiminnallaan toteutettua monet vaikeatkin aloitteensa.

Tapani Unkurin myöhemmistä vaiheista kuulin, että hän oli ensimmäisen maailmansodan aikana rintamalla ja palattuaan kotikyläänsä joutui myöhemmin kokemaan "rikkaan kulakin" poikana Stalinin ajan vainoja.

Eila Lahti-Arguntina on arkistolähteiden pohjalta koonnut hänen kohtalonsa seuraavasti: *"Unkuri, Stepan Matinpoika, syntynyt 1891 Omskin alue Bolshije Ukin piiri Morozkino, asuinpaikka Omskin alue Znamenkan piiri Larionovo, vangittu 3.12.1937, tuomittu*

14.3.1938 Finнын kyläneuvoston jäsenenä vastavallankumouksellisesta toiminnasta, ammuttu 2.4.1938 Omskissa. Rehabilitoitu 7.6.1989 Omskissa". Hänen veljensä David tuomittiin ja ammuttiin samoihin aikoihin. Tapani Unkurin poika Vasili tuomittiin kymmeneksi vuodeksi pakkotyöhön (Lahti-Arguntina 2001, s.547).

Tapani Unkurin nuorin poika, Omskissa asuva Mikko samoin kuin David Unkurin tytär tyttäriin tekivät matkan Suomeen elokuussa 1992 ja kävivät Ylihärmässä isoisänsä vanhaa kotipaikkaa katsomassa.

Vuoden 1907 matkatoverin, Siperian virolaisen Karl (Kalle) Vokkin kohtalon tiesin entuudestaan. Vokkin väärin väitetty osallistuminen asevelvollisuusaikanaan 1890 Pietarissa vastavallankumoukselliseen toimintaan oli johtanut karkotukseen Siperiaan. Siellä hän oli mennyt naimisiin Omskin suomalaisen pappilan Iisalmelta kotoisin olevan kotiapulaisen kanssa ja muuttanut Bugenen suomalaiskylään, jossa asui Unkurien naapurina. Siellä varakkaana kauppiana elänyt Vokk pakeni perheineen vallankumouksen jälkeen 1922 vanhaan kotimaahansa Viroon, jossa hän toistamiseen kotinsa menettäneenä kuoli vaikeissa olosuhteissa 1953. Tyttären, Eva Aimren, jonka kummina isäni oli, tapasin Tarton yliopiston 70-vuotisjuhlien aikana 1989. Häneltä, samoin kuin hänen sisareltaan, Elin Roosilta, olen saanut paljon tietoja Bugenen kylän elämästä vallankumouksen vuosilta.

Saatoinkin käyntini aikana todeta, että aika 80 vuoden takaa eli vain voimakkaina muistoina. Jäljellä oli kuitenkin sama maisema: silmäkantamattomiin ulottuva tasainen aro, jota suuret virrat halkovat.

Kirjallisuutta

- Granö, J. G. (1905). Siperian suomalaiset siirtolat. *Fennia* 22:4.
- Granö, J. G. (1919–21). Altai. Vaellusvuosina nähtyä ja elettyä, WSOY, Porvoo.
- Haarala, Ruslan (2005). ”Juttele eestis tai suomeks daze ryssäki käyb”. *Siirtolaisuus – Migration* 4/2005.
- Lahti-Arguntina, Eila (2001). Olimme joukko vieras vaan. Venäjänsuomalaiset vainonuhrit Neuvostoliitossa 1930-luvun alusta 1950-luvun alkuun. Siirtolaisuusinstituutti-Turku. Vammalan kirjapaino.